

MEGEMLEKEZÉS

FERENCZI IMRE (1931 – 1989)

Balmazújvároson, Veres Péter falujában, ebben a nagyranőtt Hortobágy-széli községben született, egy katolikus, szegényparaszt nagycsalád késői, tizenkettedik gyerkeként. Édesanyját születése évében elvesztette, édesapja is korán meghalt 1946-ban. Így a testvérek fogtak össze legkisebb öccsük segítségével. Felismerték tehetségét és vállalták taníttatását. Elemi és polgári iskoláit szülőfalujában végezte, majd bekerült Debrecenbe a Kereskedelmi középiskolába. Ugyan a rideg számok nem vonzották, de egy nagy haszna volt ennek az iskolának. Kitűnően megtanulta a gyorsírást, amelynek nagy hasznát vette később a néprajzi gyűjtések során.

Érettségi után, 1950-ben beiratkozott a debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem bölcész karának magyar-történelem szakára. Itt 1954-ben szerzett magyartanári diplomát, történelemből alapvizsgát tett, és közben néprajzi speciális képzésben is részesült Gunda Béla professzor tanszékén. Diplomásként Mátészalkára ment rövid időre tanítani, majd Nyíregyházán hivatalnokoskodott. Utána visszatért iskoláinak városába, Debrecenbe, ahol éveken keresztül általános iskolákban tanított, majd 1961-ben a Déri Múzeum néprajzos-muzeológusaként végezte a szeretett szakmájához, a néprajzhoz került közel. Négy év múlva, 1964-ben Bálint Sándor, a szegedi egyetem professzora felfigyelve szorgalmára, tehetségére maga mellé vette a szegedi egyetem néprajzi tanszékére, ahol adjunktusi kinevezést nyert. 1969-től a tanszék docense lett, 1971-től tanszékvezető tanár. Közben levelező aspiránsként a kandidátusi cím megszerzésének előkészületeit folytatta. A disszertációt 1968-ban védte meg, a történelemtudományok (néprajz) kandidátusa lett.

Az a tudós típus volt, aki elsősorban saját tudására, szorgalmára támaszkodva dolgozott. Hihetetlen munkabírással gyűjtött. Számos publikációja folyamatosan visszaigazolja a terepmunkának és az elméletnek benne megtestesülő harmóniáját. Az egyetemi munkában elsősorban az oktatásban, a hallgatók szakdolgozati, pályázati felkészítésében vett részt. Alkatánál fogva sem vállalta, hogy az egyetem mindennapi gondjaiból nagyobb részt kérjen. Csendes, visszahúzó, csak a maga világában alkotó dolgozó tudóstípus volt, aki korai halálával a munkásságának a gyümölcsését már nem élhette meg.

Vállalt funkciókat az egyetemen is, a szakmájában is, de igazán a szeretett adatközlői, könyvei és családja körében érezte otthon magát, ott tudott feloldódni, és ez töltötte ki az életét. Szegeď igazán nem vált meghitt otthonává. A várossal, az egyetemmel tragikus okok közrejátszása következtében nem alakult ki bensőséges, jó kapcsolata, igazán nem érezte otthon magát ebben a városban, így a munkája és a legszűkebb családja töltötte ki az életét.

Ez a rövid élet is rendkívül gazdag értékeket teremtett. Már egyetemistaként vonzódott az irodalomtudományhoz, ez segítette őt a folklórkutatásaiban is. Rendkívül széles alapozottságú, nagy műveltségű ember volt, nyelveket beszélt, ezeken a nyelveken elérhető néprajzi irodalmat ismerte. Hitte és vallotta, hogy a néprajz összehasonlító tudományként fontos üzenethordozó. A hagyomány, a műveltség, a kultúra olyan rétegei vannak Közép-kelet-Európa népeinek tudásában, amelynek feltárása, megismerése önmagunk, környezetünk gazdagítását szolgálja. Egész életében dolgozott, hogy minél teljesebben, minél mélyebben megismerhesse ennek a régióknak a folklóráját. Kiváló tanulmányai igazolják, hogy milyen céltudatosan, elkötelezetten vizsgálódott, kutatta fel a tágabb értelmű Nagy Magyar Alföld archaikus hagyományvilágba tartozó elemét. A tanulmányai igazolják ezt a sokrétű tudományos érdeklődést. Fiatal kutatóként már az ördögös kocsis alakjának a kérdéseit vizsgálja, majd *Az animizmus világa és az erdőkultusz* címen alapvető tanulmányt tesz az asztalra. Ebben a tanulmányában az elmélyült irodalmi ismeretanyag mellett az elkötelezett, a folklórkutatásokban alapos jártasságot felmutató kutatót ismerhetünk meg. UJVÁRY ZOLTÁNNAL könyvet írnak *Farsangi dramatikus játékok Szatmárban* címmel amelyekben első nagy átfogó monográfiáját teszik az asztalra.

Figyelme egyre inkább a magyar történeti mondák felé fordult. A munkásságában végigvonul a jeles személyekhez, így Mátyás királyhoz, de főleg Rákóczihoz és a kurucokhoz fűződő néphagyomány kutatása. A népmondákat a műveltség egyéb folklórisztikus jelenségeit vizsgálva egyre mélyebbre jut el, egyre átfogóbban látja és kutatja az összefüggéseket. Sokirányú érdeklődését igazolják vissza a cikkei, a tanulmányai. Az egykori Rákóczi birtokok örökösei gazdag hagyományokban őrizték meg a fejedelem emlékét. Ferenczi Imre több tanulmányt szentelt a Rákóczi-hagyomány kutatásának. MOLNÁR MÁTYÁSSAL a szatmári beregi táj Rákóczi hagyományait kötet formájában jelentették meg.

Az első közleménye az abaúj-zempléni néphagyományban vizsgálta Rákóczi alakját. Ebben az alapvető tanulmányában a hagyományozódást, a hagyomány természetrajzának az összefüggését is igyekezett körüljárni. Mai napig a folklórkuta-

tás alapvető megállapításait olvashatjuk ebben a tanulmányban: „Az eleven hagyomány sohasem dolgozik ideáltípusokkal, éppen ezért minden igényt kielégítő népmondák kinyomozására fordított fáradság a legjobb esetben is csak viszonylagos értékű anyagot szolgáltatna e műfaj megismeréséhez. Azt kerestük tehát, hogy egy táj népe mit őriz Rákóczi emlékéből, s ez az emlék hogyan ölt formát. Azt, hogy milyen törvényszerűségek szerint alakul ki egy hagyomány, s hogy milyen szerepe van ebben a folyamatban az egyének és a közösségnek (falunak, vagy kisebb csoportnak), a hagyományos (népköltészeti) és irodalmi (műköltői) tudáskincsnek.” Tehát hármennyre is a hatalmas gazdagságú anyag volt a meghatározó élmény, ezekből levonható általánosítható véleményeket, megállapításokat próbált leszűrni. Erősen vonzódott az elméleti kérdésekhez. Ahogy fogalmazza: „néprajzi szempontból nem az a fontos, vajon a történeti néphagyományok mit mondanak a történettudomány számára, hanem az, amit a nép Rákócziról, vagy általában a történelemtől tud, azt hogyan tudja és mi az amit a valóságból hagyományozódás során alkotott.” Tehát a népi tudást, mint a történelem részét vállalja fel, és a hivatalos történetírás mellett a népi történeti tudásra tekint erőteljesen. Ebből a szempontból vizsgálja Rákóczi, Mátyás vagy más jeles történelmi személyiségnek emlékét.

Tanulságos megállapítása az is, hogy a történeti mondák ismerői, továbbadói elsősorban férfiak. Tehát míg a mesét lehet gyűjteni női és férfi adatközlőktől, addig ezeket a történeti mondákat elsősorban férfiak ismerik. A figyelme a folklór más jelenségei felé is fordult. Egy temetési rítussal kapcsolatosan a magyar párhuzamokat és a történeti összefüggéseket vizsgálta. A rítus a sír körüljárása, illetve a koporsóra a föld dobása. Ezt a kutatást a délföldi, Szeged vidéki anyag mellett elsősorban az egész országra kiterjedő, illetve európai párhuzamok irányába szélesíti ki, és adatokkal meggyőzően bizonyítja, hogy mennyire az egyetemes kultúrának része ez a motívum, és a magyarság a kereszténység felvételével már itt a Kárpát-medencében ismerte meg ezeket a rítusokat, és építette be a maga szokásrendjébe. Mindkét szokásalelem visszavezethető az ősi pogány örökséghez is, a halott megnyugvása, visszajárásának, kísértésének megakadályozására mutat rá a szerző.

Ferenczi Imrét állandóan foglalkoztatta az egyén és a közösség viszonya, a történeti tudás és az egyének, közösségek történetismerete között feszülő olykor kibékíthetetlennek látszó ellentét. Tanulmányt szentelt a kérdésnek: *Történelem, szájhagyomány, mondahagyomány* címmel írta le a kérdésről alkotott összefüggő véleményét. Megállapítja, hogy a „szájhagyomány a legutóbbi időkig megtestesítője

maradt annak a szemléletmódnak, amely inkább ügyel a szubjektíven megragadható mozzanatokra, mint az objektivitást kereső teoretikus megállapításokra, a módszeres okfejtésen alapuló érvelésekre.” A szájhagyomány tehát másképpen reagált, másképpen őrizte meg a történelmi múlt értékrendjét. Tanulságos az összefoglaló véleménye, ami így hangzik: „a mondahagyomány is egyik olyan krónikája történelmünknek, amelyben egyformán nyoma van a poéta tehetségének, a dolgok okait fürkésző elmének, az írott históriának, az évezredekken át vándorló elbeszélő motívumoknak, a múlt idealizálásának, a jelen kritikai értékelésének, a nevelésnek, a közösségi törekvéseknek”. Tehát a kutatónak mindezekkel együttesen kell számolnia, hogy a hiteles, reális képet kialakíthassa, ugyanakkor a népi tudást és a történelmi tudást egymástól elválasztva ez utóbbit mint a hagyományozódás klasszikus területét értékelhesse. Őt minden esetben az egyén és a közösség tudása, a hagyomány megtartó ereje és a hagyományozódás folyamata foglalkoztatta. Ebben a gondolatkörben mozog, amikor a Mátyás mondakörhöz hoz adatokat, és publikál.

Rendkívül tájékozott volt a hazai és a külföldi irodalomban, ezeknek főlényes biztonságú tudása sugárzik a megállapításaiból, és ezekhez mindig a saját gondolatait is hozzátette, ezeket kiegészítette. A legapróbb témát is legszélesebb hazai és európai összefüggésbe helyezve mutatta be. Ezeket mind időben, mind térben, mind a műveltség belső mozgástörvényeinek viszonylatában helyezte el. Nem szobatudós volt Ferenczi Imre, alapos terepkutatások, terepismeret van munkássága mögött. Szinte a Nagy Magyar Alföldnek alig van olyan területe, ahol elmélyült kutatásokat ne folytatott volna. Ha arra gondolunk, hogy milyen nehéz volt a 60-as, 70-es években mind Kárpátalján, mind a Vajdaságban, a Szerémségben vagy más, határainkon kívül levő területeinken kutatni, akkor külön elismeréssel kell adóznunk lehetetlent nem ismerő kitarásának, hogy a nehéz körülmények között is megtalálta a módját, hogy ezeken a területeken gyűjtsön. Sokfelé végzett terepmunkát: Kárpátalján, Bánátban, Bácskában, Baranyában, a Dráva-szögben, Szlavóniában, Szatmárban, Bodroglóközben, Hegyközben, a hajdúsági, hortobágyi tájakon, Szeged vidékén. De nemcsak maga járt gyűjteni, és gyorsírással rögzítette adatközlői történetét, míg magnetofon nem állt rendelkezésére, hanem tanítványait, pedagógusokat is megnyert a gyűjtés szépségének. Kiterjedt gyűjtőhálózatot éltetett, és mozgatott.

Kiváló kapcsolatokat tartott a magyarsággal együttélő szomszédos népek kutatóival, velük rendszeresen konzultált, egy-egy kérdés ottani irodalmát igyekezett minél inkább feltárni, hogy az összehasonlító néprajz számára minél szélesebb alapozottságú tudással indulhasson. Maga is törekedett arra, hogy a műveltség belső

struktúráját feltárja, a szavakban lévő művelődéstörténeti értékeket kibányássza. A tanszékén minden szomszédos nép szótára megtalálható, s ezeket gyakran forgatta, mintegy keresve nyelvi fogódzókat is az összehasonlító néprajzi vizsgálat számára. Apró adatközlései a bőségvarázsló rítusokról, a népi gyógyításról, a táltos és garabonciás képzetekről, vagy éppen a meggazdagodott parasztnábob, Bagi báró történeteinek keresztül mind azt szolgálják, hogy a hagyományozódás, a néphagyomány továbbélése, terjedése, ennek a terjedésnek a törvényszerűségei minél plasztikusabban álljanak előtte.

Nagy összefoglaló műre készült. Már a kandidátusi dolgozata is nagy formátumú kérdést vitatott, a történelem és a néphagyomány összefüggéseit, elsősorban a Habsburg-ellenes, kuruc mozgalmak folklorisztikus emlékeit vizsgálta. Majd ezt az egész emberi civilizációra kiterjesztve az ellenségképzet- mítoszteremtés világán keresztül igyekezett megközelíteni. Nagydoktori dolgozatához gyűjtött sok tízezer cédulája igazolja, hogy mennyire végiggondolta ezt a kérdést. A kutyafejű tatár motívumból kiindulva, az emberi civilizációkban az ellenségkép kialakulásának és működésének a folklór-jelenségeit igyekezett minél általánosabban megragadni. Csak sajnálhatjuk, hogy ez a munka torzóban maradt, néhány kiváló részlettanulmány igazolja vissza ennek a nagyformátumú vállalkozásnak az értékeit. Bárcsak támadna olyan kutató, aki ennek a hatalmas örökségnek a birtokában be tudná fejezni ezt a rendkívül fontos és jelentős munkát.

Ferenczi Imre pedagógiai munkássága is szót érdemel. Hiszen egyetemi oktatóként az egyetemi oktatás szerény munkásaként a hallgatókkal sokat törődött. Talán maga diákkora is belejátszott ebbe, hogy igyekezett otthonossá tenni a tanszékét azoknak a hallgatóknak, akik bizalommal fordultak hozzá. Segített szakdolgozati munkájukban, támogatta őket törekvéseikben, a legjobbak szakdolgozatából a tanszék kiadványsorozatába iktatva részleteket megjelentetett. Több embert indított kutató, néprajzi gyűjtőújtára is. A tanszék könyvtárát Solymossy Sándor és Bálint Sándor szellemében továbbgyarapította, és a hazai és európai néprajz – elsősorban folklór – legjelentősebb műveivel gazdagította. Minden készen állt ahhoz, hogy a már Bálint Sándor megálmodta néprajzi oktatás polgárjogot nyerjen a szegedi egyetemen. Váratlan, tragikus halála ennek a tervének a megvalósítását elodáztatta. Az a munka, amelyet az ő szellemisége sugall, remélhetően meghozza a gyümölcsét, és a szegedi egyetem Néprajzi tanszékén a szakos oktatás, de az egész egyetemre kisuárzó néprajzi oktatás, remélhetőleg hamarosan az ő elképzelése szerint fog megvalósulni, és akkor jóleső érzéssel mondhatjuk, hogy ha nem is vele, de az ő szellemében továbbvittük azt a nemes gondolatot, amelyik a hagyományba vétett hittel, népcink, nemzetekink kulturális örökségét, az európai kulturális örökséget van hivatva szolgálni.

FERENCZI IMRE TUDOMÁNYOS MUNKÁSSÁGA (Fontosabb tanulmányok, könyvek)

- Az ördögös kocsis alakjának néhány kérdése.* Ethnographia, LXVIII. (1957) 56–85.
- Az anizmus világa és a magyar erdő kultusz.* Műveltség és Hagyomány... I–II. (Szerkeszti: Gunda Béla) Budapest, 1960. 5–31.
- Rákóczi alakja az abauj-zempléni néphagyományban.* Ethnographia, LXXI. (1960) 389–433.
- A népmondakutatás néhány elvi kérdése.* Műveltség és Hagyomány... (Szerkeszti: Gunda Béla) Budapest, 1961. III. 201–221.
- FERENCZI IMRE - ÚJVÁRY ZOLTÁN (társszerzőségben): *Farsangi dramatikus játékok Szatmárban.* Műveltség és Hagyomány... IV. Budapest, 1962. (Szerkeszti: Gunda Béla) Önálló kötet, 162 oldal.
- Bocskai István és szabadságharcának emléke a néphagyományban.* Déri Múzeum Évkönyve 1960–1961. Debrecen, 1962. 215–231.
- Huszita emlékek és a néphagyomány.* Műveltség és Hagyomány... V. Budapest, 1963. 107–128. (Szerkeszti: Gunda Béla)
- Die hussitische Überlieferung in der Volkstradition.* Slavica, III. (Red.: Béla Sulán) Debrecen, 1963. 115–130.
- A török emléke Hajdú-Bihar néphagyományában.* A Déri Múzeum Évkönyve 1962–1964. Debrecen, 1965. 243–267.
- Egy temetési rítus párhuzamai és történeti összefüggései.* Néprajz és Nyelvtudomány, IX. (1965) 5–14.
- Történelem, szájhagyomány, mondahagyomány (Egy magyar népmondakör történeti és társadalmi összefüggései).* Ethnographia, LXXVII. (1966). 49–73.
- Mondaterminológiák és műfajkritériumok.* Néprajz és Nyelvtudomány, X. (1966) 5–18.
- A népmonda helye az epikumban.* Néprajz és Nyelvtudomány, XI. (1967) 5–18.
Kandidátusi értekezés (kézirat):
- A népmonda (Valóságélmény, hagyomány, költészet).* (Megvédve: 1968) 478 oldal.
- A népmonda. (Valóságélmény, hagyomány, költészet).* Budapest, 1968. 36 oldal (A kandidátusi értekezés tézisei)
- A kuruckor mondavilága.* Néprajz és Nyelvtudomány, XIII. (1969) 31–43.

- Egy bőségaráztató rítus elterjedése a Dél-Alföldön.* Néprajz és Nyelvtudomány, XIV. (1970) 25–41.
- Function and Quality of the Historical Popular Legend.* Studia Ethnographica et Folkloristica in Honorem Béla Gunda. (Redigerunt J. - Szabadfalvi - Z. Ujváry) Debrecen, 1971. 531–647. Műveltség és Hagyomány... XIII–XIV: (1971).
- FERENCZI IMRE - MOLNÁR MÁTYÁS (társszerzőségben): *Fordulj kedves lovam ... Rákóczi és kuruc néphagyományok Szabolcs-Szatmárban.* (Népköltési gyűjtemény) Vaja, 1972. (Bevezető tanulmány és jegyzetek készítése Ferenczi Imrétől).
- Népi gyógymódok a hánsági magyarok körében.* Néprajz és Nyelvtudomány, XVII–XVIII. (1973–1974). [Megjelent: 1974.] 281–289.
- A táltos és a garabonciás képzete a jugoszláviai magyaroknál.* Ethnographia, LXXXV. (1974) 262–275.
- Egy anekdotakör tanulmányai (Bagi históriák és rokonaik)* Néprajz és Nyelvtudomány, XIX–XX. (1975–1976) 5–62.
- Ráolvasások, archaikus gyógymódok a Maros mentéről.* Néprajz és Nyelvtudomány, XXI. (1977) 313–355.
- Népi szokásrend Szőregen.* Szőreg és népe (Tanulmányok) (Szerkeszti: Hegyi András) Szeged, 1977. 251–234 + 30 fotó.
- Viseleti módon Szőregen.* Szőreg és népe (Tanulmányok) (Szerkeszti: Hegyi András) Szeged, 1977. 325–368 + 75 fotó.
- History, Folk Legend, and Oral Tradition.* Studies in East European Folk Narrative Edited by Linda Dégh. American Folklore Society and the Indiana University Folklore Monographs Series Indiana University kiadása, 1978. 93–142.
- Jugoszláviai magyar hiedelmek, népmondák a törökökről és a tatárokról.* Néprajz és Nyelvtudomány, XXII/XXIII. (1978/1979) 181–224.
- Táltosok, javasok, tudósok a tiszaháti és a felsőtiszai néphitben.* Néprajz és Nyelvtudomány, XXIV–XXV. (1980/1981) 313–338.
- Tiszaháti és felsőtiszai néphit és népszokások* Néprajz és Nyelvtudomány, XXV. (1982) 183–197.
- Tiszaháti és felsőtiszai néphit és népszokások.* Külön füzetként - Néprajzi dolgozatok.

- Bodrogszentesi mondák és legendák.* Néprajzi tanulmányok a Zempléni hegyvidékről. Miskolc, 1981. Viga Gyula közreműködésével szerkesztette Szabadosfalvi József 271–282.
- Drávaszögi és szlavóniai népszokások.* Néprajzi tanulmányok Dankó Imre tiszteletére. Módi György közreműködésével szerkesztette Balassa Iván és Ujváry Zoltán. Debrecen, 1982. 903–942.
- Bűbájos kocsisok a szatmári népéletben.* Tanulmányok Szatmár néprajzához. Farkas József közreműködésével Szerkesztette: Ujváry Zoltán. Folklor és etnográfia, 16. Debrecen, 1984. 235–244.
- A deszki major népe (Hagyományok, visszaemlékezések)* In: Deszk története és néprajza (Tanulmányok) Szerkesztette Hegyi András. Szeged – Deszk, 1984. 579–664.

Bellon Tibor